

Українка: Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах: Т. 12. Листи (1903-1913). – К.: Наук. думка, 1979. – 697 с.

Мень: Мень Александр. История религии: В поисках пути, Истины и Жизни. Кн. I. – М.: Форум, 1998. – 215 с.

Справочник: Справочник личных имен народов РСФСР. – М.: Русский язык, 1989. – 655 с.

Lyudmyla Parkhonyuk. Ways of the Image Nomination in the Fiction Discourse (on the material of the Christian Cycle plays by Lesia Ukrainka).

The article deals with the analysis of the three types of nomination of Jesus Christ in Lesya Ukrainka's dramatic poems. They are lexical, syntagmatic and phrasal types of nomination. The author characterizes it's structural features.

Key words: nomination, description, structural type of nomination, lexical nomination, syntagmatic nomination, phrasal nomination.

УДК 81.271.1

Олександра Данилюк (Тернопіль)

**АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ОДИН З
МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕЗАУРУСНОГО РІВНЯ
МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА**

У статті проаналізовано результати вільного асоціативного експерименту, проведеного для виявлення специфіки тезаурусного рівня мовної особистості майбутнього педагога. Встановлено ядерні асоціати, які репрезентують інваріантну частину індивідуальної та загальної картини світу.

Ключові слова: мовна особистість, тезаурусний рівень у моделі мовної особистості, асоціативний експеримент, слова-стимули, ядерні асоціати.

Кожна особистість – «власник» неповторної мовної картини світу. Всесвіт як всеосяжний континуум є для людини об'єктом постійного пізнання. Водночас світ – «це й сама людина, коли йдеться

про внутрішні її відчуття, переживання, розумову діяльність (невіддільну від мови) як способу організації інформації про сам світ. Тому феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини передусім таким, яким постає для неї її мова» [Жайворонок 2007: 9]. Поняття «мовна особистість» досліджували українські і зарубіжні мовознавці: Ю. Караулов, Г. Богін, С. Єрмоленко, Л. Мацько, А. Богуш, Л. Струганець, О. Семенов та ін. У розробленій Ю. Карауловим методичній моделі мовної особистості виокремлено три рівні: вербально-семантичний, лінгво-когнітивний та мотиваційно-прагматичний [Караулов: 52-53]. Лінгво-когнітивний рівень називають ще тезаурусним. Одиницями цього рівня виступають поняття, ідеї, концепти, які формують у кожної мовної індивідуальності картину світу, що відображає ієрархію цінностей. Якщо спроектувати рівні з названої моделі мовної особистості на найбільш поширену класифікацію комунікативних компетенцій, спостерігаємо їх виразний взаємозв'язок:

- вербально-семантичний рівень мовної особистості ↔ лінгвальна компетенція;
- лінгво-когнітивний (тезаурусний) рівень ↔ соціолінгвальна компетенція;
- прагматичний рівень ↔ прагматична компетенція.

У такому ракурсі видається доцільним для вивчення соціолінгвальної компетенції мовної особистості заглибитись у дослідження її тезауруса, сформованого в індивідуума мовної картини світу. Реалізації такого задуму сприяє уже апробований у сучасному мовознавстві метод асоціативного експерименту. Тому мета нашої розвідки - проаналізувати тезаурусний рівень мовної особистості майбутнього педагога, виявлений методом вільного асоціативного експерименту.

Асоціативний експеримент ґрунтується на вивченні мимовільних асоціацій. Він може проводитись або вільно, без жодних обмежень інформантів, коли на слово-стимул потрібно відповісти будь-яким словом, або ж спрямовано, коли учасникам пропонується видати реакції якогось певного типу, наприклад, означення до заданих іменників чи слова тієї ж частини мови, що й стимул [Бутенко: 3-4]. Асоціативний експеримент, проведений нами для вивчення особли-

востей тезаурусного рівня мовної особистості майбутніх учителів, був вільним. Методика його проведення полягала в тому, що опитуваному пропонували список відібраних експериментатором слів-стимулів, на які респондент фіксував першу, що спала йому на думку, реакцію-асоціацію у вигляді слова або сполучення слів чи якоїсь графічної позначки, наприклад, прочерку в разі відсутності вербальної реакції. Експеримент проводився письмово з невеликими групами опитуваних (здебільшого 15-25 осіб), іноді індивідуально. В асоціативному експерименті взяли участь 100 осіб: студенти I курсу філологічного та історичного факультетів (гуманітарні науки), фізико-математичного та індустріально-педагогічного факультетів (технічні науки) Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Вік респондентів – від 17 до 19 років. Зазначимо, що для всіх респондентів українська мова є рідною.

Стимульний список складався з 14 слів: *барвінок, калина, писанка дідух, оберіг, учень студент, учитель, школа, урок, комп'ютер, інтернет, тестування, вчитися*. Умовою проведення експерименту була відсутність асоціацій, що вимовляються вголос, оскільки вони провокують інших учасників на колективну, а не на індивідуальну реакцію. Мета ж дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати індивідуальні реакції, сукупність яких після обробки даних представляє узагальнену картину асоціативного значення слів-стимулів.

Унаслідок дослідження на стимули отримано 1392 реакції, серед них 320 різних, решта – повторення однакових або подібних. Деякі з опитаних називали не одну, а дві асоціації. Це вважаємо порушенням умов експерименту другу реакцію не можна розглядати як безпосередню асоціацію (вона може бути асоціацією на асоціацію, що практично неможливо простежити). Тому такі реакції не аналізувалися. У відповідях усі асоціації були зафіксовані українською мовою.

Констатуємо, що в 0,6% студентів від усього числа опитаних реакція на запропонований стимул була нульовою (поставлено прочерк в анкетах). У цьому виявляється не специфіка характеру чи темпераменту опитуваних, оскільки на інші стимули реакції наявні, а відсутність чітко сформованого уявлення про стимул. Показово,

що 1% реакцій становлять словосполучення, які виявляють складніший у зіставленні зі словом рівень усвідомлення стимулу.

Проаналізуємо реакції, представлені одним словом. Характерним є те, що лексем-репрезентанти належать до різних частин мови, хоча у стимульному списку домінували іменники. У переліку реакцій також переважали іменники (85,0%), далі у списку частотності йдуть прикметники (6,4%), дієслова (4,0%), прислівники (4,0%), числівники (0,5%), займенники (0,1%). Діаграма (рисі) демонструє реалізацію різних частин мови у відповідях студентів.

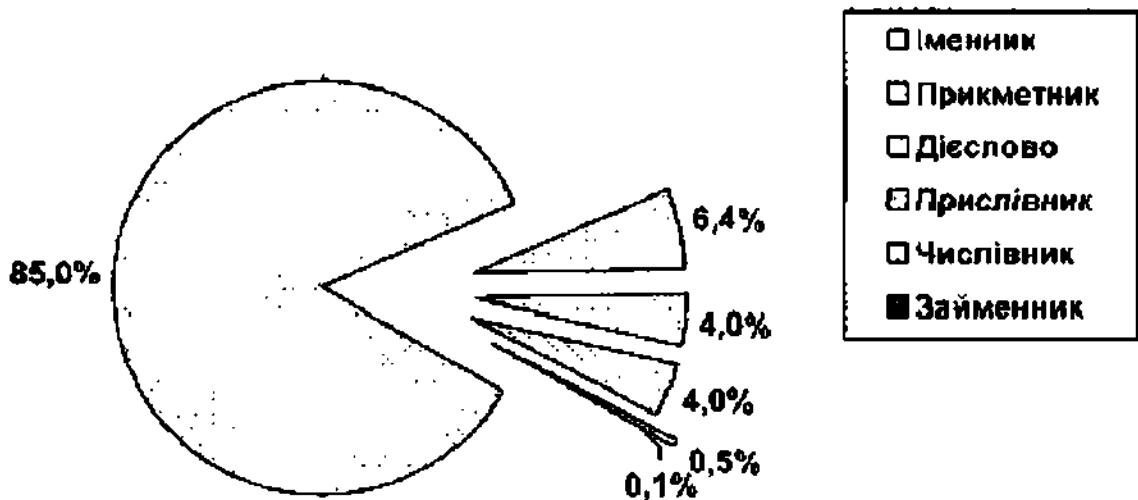

Рис. 1. Показники розподілу асоціативних реакцій за частинами мови

Стимульний список розподіляємо на три частини. Перша група слів – знаки української етнокультури (*барвінок, калина, писанка, дідух, оберіг*). Друга група – слова, які безпосередньо пов'язані з процесом навчання та майбутньою професією студентів (*учень, студент, учитель, школа, урок, тестування, вчитися*). Третя група – лексеми, що репрезентують інформаційні технології в системі освіти (*комп'ютер, інтернет*).

На нашу думку, асоціації, які викликають стимули першої групи слів, доцільно порівняти з символікою цих лексем у словнику-довіднику «Знаки української етнокультури». Таке зіставлення сприятиме диференціації індивідуальних (оказіональних) та загальномовних (узуальних) реакцій. Як зазначає В. Жайворонок, занурюючись своїм корінням у міфологічний світ давнього народного світосприйняття, мова зберегла для нас воістину неперевершені зразки етносимволіки слова, що є підвалиною етнокультурних і концептів, або знаків культури. Здебільшого ці концепти стали кон-

стантами української національної культури, яка завжди живиться з народних джерел [Жайворонок 2006: 3-4].

Далі проаналізуємо конкретні реакції на слова-стимули. Так, слово-стимул *барвінок* асоціюється у респондентів з *квіткою, весіллям, весною, вінком, радістю, короваєм, скромністю, силою, небом, щастям*. Словник-довідник «Знаки української етнокультури» подає таке тлумачення походження та символіки цієї рослини: народний символ життя і безсмертя людської душі, також символ дівочтва, дівочої краси, чистоти, першого кохання; рід народного орнаменту на писанці та у вишивці [Жайворонок 2006: 27].

Найчисленніша група реакцій утворює різнобічну асоціативну характеристику слова *калина*. Стимул викликає реакцію *Україна*, а також реакції, пов'язані з *червоним кольором, символом, дівчиною, україночкою, піснею, хатою, любов'ю, домом, ліками, красою, Батьківщиною*. Асоціативне значення аналізованого слова підтверджує словник-довідник. Калина символізує червоний колір, здоров'я, символ дівчини, жінки [Жайворонок 2006: 269-270].

Стимул *писанка* викликає у студентів такі реакції: *кольорова, Великдень, яйце, Пасха, ковбаса, весна, свято, бабуся, звичаї, смачна*. У словнику наголошується на тому, що писанка - розписане яйце, яке символізує джерело життя [Жайворонок 2006: 451].

Велику групу реакцій становить слово *дідух*: *Різдво, солома, сіно, Святвечір, свято, сніг, оберіг, гроші, пшениця, колядка, жнива*. Словник подає таке пояснення значення символу: «солома або сіно; ритуальний сніп (*святочний дід*), який ставиться у Святвечір...» [Жайворонок 2006: 188]. Паралелі у відповідях студентів і словнику очевидні.

Стимул *оберіг* природно асоціюється в інформантів із чимось рідним. Серед реакцій переважають слова *захист, амулет, підкова, символ, святиня, щастя, віра, дім, талісман, ікона, хрестик*. У словнику зафіксовано такі ж символи-асоціації: народний амулет-символ, що захищає від зла; талісман; символ сім'ї; символізований образ захисника, заступника, охоронця; домашній затишок.

Друга група стимулів, пов'язаних із освітою, викликає у студентів теж різноманітну асоціативну характеристику. Стимул *учень* асоціюється зі *школою, дитиною, навчанням, учителем, студентом, старанністю, другом, книжкою, навчальним закладом, уроком*.

ми, безтурботністю, дисципліною, щастям. Стимул *студент* викликає реакції *університет, навчання, самоучка, майбутнє, дорослий, голодний, проблеми, гуртожиток, книжки*. Різноманітну групу реакцій формує слово *учитель*: *школа, знання, викладач, наставник, фахівець, строгий, окуляри, вчений, веселий, друг*. Слово-стимул *школа* асоціюється з *навчанням, учителем, класом, уроками, першим коханням, спогадами, знаннями*. *Урок* викликає такі асоціації: *навчання, дзвінок, знання, вчитися, кабінет, дошка, відпочинок, розмова, оцінка, нудно, останній, догма*.

Слово *вчитися* асоціюється з *читанням, працею, знаннями, бібліотекою, успіхом, мукою, бажанням, книжками, школою*. Зважаючи на те, що студенти-першокурсники вступали до вишу за результатами тестування, ми запропонували написати реакції на стимул *тестування*. Асоціативний список складають слова *опитування, перевірка, старанно, оцінювання, відповіді, і знання, випробування, жах, страх, адреналін, складно, новинка, важко, страшно, витримка, книги*.

Слова-стимули, пов'язані з інформаційними технологіями в системі освіти, викликали розгорнуті ряди реакцій: *комп'ютер – машина, інформатика, пристрій, програми, техніка, інтернет, робота, відпочинок, комфорт, інформація, завдання, ігри, музика, цікаво, розваги, системний блок; інтернет – інформація, мережа, комп'ютер, зв'язок, сайт, робота, хвороба, можливість, досягнення, довідник, телефон, спілкуватися, електроніка, цікаво*.

Реакції інформантів на певний стимул складають його асоціативне поле, в яке у нашому випадку входить 100 реакцій. В асоціативному полі, умовно кажучи, слова розташовуються у певних зонах. Виділяємо частотні реакції, що є його ядром, яке в різних випадках має неоднакову щільність. Нечастотні індивідуальні реакції утворюють периферію асоціативного поля. За однією з методик статистичної обробки матеріалу, високочастотними вважаються реакції з показниками 5 - 20. Вони становлять ядро асоціативного поля, решта - периферію. Ядерні асоціати є обов'язковими, на них ґрунтується асоціативне поле, спільно сформоване носіями, периферійні елементи відображають тільки індивідуальне уявлення. Встановлено, що в студентів і технічного, і гуманітарного профілю реакції однотипні. Вважаємо, що це константні елементи на тезаурусному

рівні мовної особистості майбутнього вчителя. З однаковими показниками частотності виявлено реакції, пов'язані з національно-культурними традиціями, з освітньою сферою, з інформаційними технологіями (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Ядерні реакції, виявлені у процесі вільного асоціативного експерименту

№ з/п	Слово-стимул	Асоціати	
		Реакції студентів технічного спрямування	Реакції студентів гуманітарного спрямування
1.	Барвінок	Квітка (21)	Квітка (27)
2.	Калина	Червона (11), символ (7), Україна (7)	Символ (10), куш (9), Україна (6), червона (6)
3.	Писанка	Пасха(15), Великдень (14), яйце (10)	Великдень (16), яйце (14), свято (8), Пасха (7)
4.	Діду*	Різдво (19), Святвечір (5)	Різдво (17), солома (6)
5.	Оберіг	Захист (9), амулет (5)	Захист (9)
6.	Учень	Школа (19), дитина (6)	Школа (12), дитина (7)
7.	Студент	Навчання (10), університет (9)	Університет (7), важко (6)
8.	Учитель	Школа (12), педагог (5)	Викладач (5), педагог (5)
9.	Школа	Уроки (8), навчання (5)	Дім (8), друзі (6)
10.	Урок	Навчання (9), 45 хв (5)	Знання(6)
11.	Комп'ютер	Машина (9), техніка (7), інтернет (5)	Техніка (5), інформація (5), технології (5)
12.	Інтернет	Інформація (8), зв'язок (6)	Інформація (12), мережа (8), комп'ютер (7), сайт (5)
13.	Тестування	Перевірка (8)	Знання (5) і
14.	Вчитися	-	Важко (6)

Безперечно, не може бути абсолютно однакової ієрархії асоціацій для всіх людей, які говорять однією мовою. Усе ж певна домі-

нанта, яка визначається національно-культурними особливостями, існує. Вона дає змогу виокремити в загальномовній картині світу ядерну частину.

Зіставлення асоціатів, які виникли у студентів, і тих, що в словнику-довіднику, виявило певні паралелі, які засвідчують інваріантний компонент тезаурусного рівня україномовної особистості: *барвінок – квітка, весілля; калина – Україна, символ, кущ; писанка – Великдень, Пасха, яйце, свято; дідух – Різдво, Святвечір, солома, сіно; оберіг – захист, амулет, підкова.*

Отже, одержані результати асоціативного експерименту виявили сформований тезаурусний рівень мовної особистості, який детермінує реалізацію соціолінгвальної компетенції студентів - майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

- Бутенко: Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів: Вища школа, 1979. – 120 с.
- Жайворонок 2006: Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
- Жайворонок 2007: Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
- Караулов: Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Отв. ред. Д. Шмелев. – М: Наука, 1987. – 263 с.

Olexandra Danylyuk. The associative experiment is one of the methods researches of thesaurus level of linguistic personality future teachers.

In the article the results of free associative experiment is analyzed. That was conducted for an exposure by specifics of thesaurus level of linguistic personality future teachers. It is set nuclear associates, which present invariant part of individual and general linguistic picture of the world.

Key words: language personality, thesaurus level in the model of linguistic personality, associative experiment, words-stimulus, nuclear associates.